

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 27-28 (1992)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 27-28 (1992)

Στην Κόνιτσα

Βασίλης Μάργαρης

Copyright © 2022, Βασίλης Μάργαρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μάργαρης Β. (1992). Στην Κόνιτσα. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (27-28), 289–296. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/30057>

Για να γνωρίσουμε την Ήπειρό μας

ΣΤΗΝ ΚΟΝΙΤΣΑ

του Βασ.Κ.Μάργαρη
συνταξιούχου δάσκαλου

Η Κόνιτσα, προφυλακή της Ηπείρου προς τη μεριά της Αλβανίας, βρίσκεται εβδομήντα περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Ιωαννίνων. Χτισμένη στους πρόποδες του Βουνού Γυμνάδι, στα μακρινά αντερείσματα του Σμόλικα και της Τραπεζίτσας, δεσπόζει - βίγλα πραγματική - του εύφορου κάμπου, που πλαισιώνει από τα δυτικά και νότια την περιοχή της. Τα βουνά τούτα καθώς και τα γειτονικά τους Γκαμήλα και Γράμμος, τα βουνά τούτα της βόρειας Πίνδου, που κυκλώνουν σαν πανύψηλα τείχη απ' όλες τις μεριές, έξω απ' τη νότια, την κοινοσιώπηκη γη, προστατεύουν και από τους βορεινούς αγέρηδες την πόλη και το μικρό της κάμπο.

Η ιστορία της Κόνιτσας, ιδίως πριν την Τουρκοκρατία, μας είναι σκοτεινή. Ο Πουκεβίλ, στηριζόμενος σε κάποιο σχετικό χωρίο της Άννας Κομνηνής, την ταυτίζει με τη μεσαιωνική Γλαβινίτσα, ενώ σύμφωνα με το Μελέπο το Γεωγράφο, στην Κόνιτσα βρισκόταν η βυζαντινή Βελλά. Ο Ληκ, ο Άγγλος περιηγητής του 19ου αιώνα, τοποθετεί στη θέση της την Ερίβοια. Στα χέρια των Τούρκων η περιοχή έπεσε, σύμφωνα με την παράδοση, στα χρόνια του Σουλτάνου Μουράτ (1421-1451), πατέρα του Μωάμεθ του Πορθητή. Ο Ισαήμ, ο πρώτος Ηπειρώτης αρνησίθρησκος, που ασπάστηκε τον Ισλαμισμό - από το γειτονικό Λεσκοβίκ - συνέτεινε οπωσδήποτε με τις δραστηριότητές του στην εκτούρκεψη του τόπου.

Παίρνουμε απ' την ηπειρωτική πρωτεύουσα το δρόμο της Κόνιτσας. Αφήνουμε πίσω μας το γιαννιώτικο κάμπο, το φορτωμένο με καλοκαιρινό καρπό, με καλαμπόκι, σπάρη κι οπωροφόρα δέντρα, και φτάνουμε, μετά τις πρώτες ανηφόρες της Περιβλέπου¹, στις Καρνές². Δίπλα μας, σκουροπράσινος, ο επιβλητικός όγκος του Μπισικελιού, ο γιομάτος πουρνάρι κι ασφάκα ως τις κορυφές του. Το Μπισικέλι, το τρανό τούτο βουνό, που ξεκινώντας απ' το Δρίσκο φτάνει ως πάνου, τα υψώματα της Γκραμπάλας, κοντά στην Τύμφη και τα σύνορα του Ζαγοριού, σ' ένα πλάτος

1,2 Χωριά του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων

πενήντα περίπου χιλιομέτρων - το βουνό, που συντροφεύει τα Γιάννινα - ήταν κάποτε πυκνά δασωμένο. Δάση μεγάλα σκέπαζαν τις τεράστιες πλαγιές του, δάση με δρεις, ελάπα και καστανιές, καταλύματα φυσικά των θηρίων και των αγριμιών της πλούσιας τότε ηπειρωτικής πανίδας. Οι Τούρκοι όμως, επειδή είχαν γεμίσει κλέφτικα λημέρια, τους έβαλαν φωτιά και τα ρήμαξαν. Η λέξη εξάλλου «Μισοκέλ» σλαβικά σημαίνει «αρκουδοφωλιά». Και αρκουδοφωλιές μόνο στα ισκιωμένα, πυκνά δάση των βουνών συναντούμε. Μαρτυρία τούτη πικρή και τεκμήριο του ολοζώντανου και πανέμορφου κάποτε βουνού. Τώρα στο μεγαλύτερό του μέρος στέκεται πανύψηλο και φαλακρό, σαν πελώριο ιστορικού θηρίου κεφάλι, που το 'χει ρημάξει κυριολεκτικά η κασίδα. Κι όμως από 'κείνη την τρανή συμφορά, που το σημάδεψε, πολλά θα μπορούσαν να ξαναγίνουν γι'α να πρασινίσει.

Φεύγουμε από τα κράσπεδα του Μισοικελιού, τραβάμε προς βορράν, προς την Βελλά. Να, δεξιά μας κιάλας η Γκραμπάλα, στην κορφή της οποίας ο στρατός μας, κατά τον πόλεμο του σαράντα είχε αντάξει σφοδρότατη άμυνα, συντρίβοντας τις πάνοπλες στραπές του Μουσολίνι. Η μεραρχία «Φερράρα» τότε, καθώς κι η τεθωρακισμένη μεραρχία, που προσπάθησε να «σπάσει» το Καλπάκι, υπέστησαν από την άμυνά μας πραγματικά σφοδρή ήττα. Η απόκρουση τούτη των Ιταλών καθώς και η πανωλεθρία τους - κατά το ίδιο χρονικό διάστημα - ψηλά στη φούρκα του Σμόλικα, υπήρξαν η πρώτη νίκη της Ελλάδος, η πρώτη νίκη τη απειλούμενης από τον Άξονα Ευρώπης κι έπαιξαν οπωσδήποτε το θετικό τους ρόλο στην πορεία του πολέμου: εμπύκνωσαν τη μουδιασμένη Ευρώπη κι έδωσαν κουράγιο στους λαούς της ν' ανασυνταχθούν και να ξεκινήσουν πιο τελεσφόρον αγώνα εναντίον των Γερμανών και των συμμάχων τους ψηλά στα βουνά και στα πεδία των μαχών. Η δύναμη του ανθρώπου δε βρίσκεται στα πράγματα που έχει παρά στο βάθος του, μέσα του. Η μικρή Ελλάδα συνέτριψε τότε έναν πραγματικό Γολιάθ. Τον συνέτριψε γιατί είχε επίγνωση του δίκιου της και τούτο την έκανε παντοδύναμη.

Στο Καλπάκι, στην κορφή ενός επιβλητικού λόφου, θωρούμε το μπρούτζινο ανδριάντα του Στραπώτη-Φρουρού του πολέμου. Απέναντί μας, ως πέρα τον Κασιδιάρη - το κατάφυτο από δάση βουνό - που μας κλείνει το δυτικό ορίζοντα, και μέχρι πάνω τη Νεμέρτσικα, κατά το βορρά, απλώνεται το Πωγώνι με τα χωριά του, τα χωριά του τα τρυπωμένα μέσα στις λαγκάδες και τα ριζά των ηπειρωτικών τούτων βουνών, στις ράχες και τα καμποτόπια. Κοντά στο Καλπάκι βρίσκεται και η μονή της Βελλάς. Χτισμένη πριν από το 1700 κατά πάσα πιθανότητα, δίπλα στα ερείπια την βυζαντινής πόλης Βελλά, που ήκμασεν ως έδρα επισκοπική κατά τον 13ο αιώνα, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, τόσο για τις ζωγραφίες των Ελλήνων φιλοσόφων και τις άλλες αγιογραφίες στο εσωτερικό του ναού, όσο και σαν αρχιτεκτόνημα. Παρατηρούμε τις φιγούρες και τις σοβαρές όψεις των φιλοσόφων, τις φπαγμένες σύμφωνα με τα δεδομένα της βυζαντινής τέχνης, τη συγκρατημένη γραμμή τους, τα πλούσια χρώματα, τις πτυχώσεις των ρούκων...

Η βυζαντινή τέχνη, κράμα επηρεασμών ριζικά διαφορετικών βάσεων - περσικών, συριακών και περισσότερο ελληνικών - και με τους περιορισμούς, που το καινούργιο πνεύμα, που την ενέπνευσε - το χριστιανικό - της επέβαλε, τόσο στην φόρμα όσο και στο περιεχόμενο, κατόρθωσε, παραταύτα, σχετικά γρήγορα όχι μόνο να δημιουργήσει δικό της ξεχωριστό ύφος μα και να φτάσει συγχρόνως στα ύψιστα επίπεδα της παγκόσμιας ζωγραφικής τέχνης, δημιουργώντας κορυφαία μεγαλοουργήματα του πολιτισμού. Οι 13ος και 14ος αιώνες ήταν η εποχή της δημιουργι-

κής της έκρηξης, κατά την οποία η βυζαντινή ζωγραφική - κι ως την επόμενη εκατονταετηρίδα - έφτασε στο απόγειό της. Μορφές εξέχουσες καλλιτεχνών, όπως του Πανσελήνου, του Θεοφάνη Σιρελίτζα, του Θεοφάνη του Έλληνα, παρουσιάζονται τότε και σφραγίζουν με το δυνατό κι εμπνευσμένο τους έργο, τη βυζαντινή τέχνη, δίνοντάς της καινούργιες - πραγματικά - διαστάσεις. Κι αργότερα η βυζαντινή τεχνοτροπία ήταν αυτή, που στάθηκε ο πρώτος δάσκαλος ενός από τους μεγαλύτερους ζωγράφους όλων των εποχών - του Greco - κι αυτή τον οδήγησε να βρει το μοναδικό, το ανεπανάληπτο ύφος του - ένα ρωμαλέο ύφος γεμάτο έξαρση και πνεύμα - στάθηκε η μακρυνή αφετηρία του εξπρεσιονισμού και της σύγχρονης ζωγραφικής.

Η τοποθεσία της Βελλάς είναι πολύ ειδυλλιακή: στα πόδια της ρέει ο βαθύκιωτος Καλαμάς, με τις καταπράσινες πηγές του λίγο πιο πάνω, ενώ η μονή, πλαισιωμένη από βλάστηση, βρυσσομάνες και περιβόλια, δεσπάζει ενός θαυμαστού τοπίου, στο οποίο περισσεύουν οι καταπράσινοι γήλοφοι και τα πυκνά зарώματα της γης, μα που θα μπορούσε παραταύτα, να ήταν πολύ περισσότερο καλλιεργημένο.

Μπαίνουμε, πιο πάνω, σε μια κλεισούρα με στροφές. Σκαρφαλώνουμε (με το αυτοκίνητο, που αγκομακά) στη Βίγλα. Βουνά παρουσιάζονται μπροστά μας, η φύση αγριεύει. Βλέπουμε τριγύρω μεγαλοπούλια να φτεροκοπούν, σαν άρχοντες, αργά-αργά και να ζυγιάζονται στους ουραμούς. Τα θωρούμε να γροικούν λαίμαργα τον περίγυρο, μ' ένα μάτι σαν αστρίτη, έτοιμα να κυμήξουν σε κάποιο ξεμοναχιασμένο πρόβατο, σε κάποιο μικρό ζώο που βόσκει αμέριμνο στις πλαγιές. Τα σαρκοβόρα τούτα όρνια, τα γεράκια, οι αετοί, έχουν την τακτική τους: αφού «μαπιάξουν» το (σίγουρο) θύμα τους, ορμούν κατόπι σαν αστραπή κι αρπάζοντάς το με τα δυνατά τους νύχια, σπκώνονται ψηλά και τ' αφήνουν να πέσει και να γκρεμοτσικιστεί σε βράκια και σε χαράδρες. Πάνε τότε και το καταβραχθίζουν με την ψυχία τους. Στ' απόκρημνα κι επικίνδυνα «περάσματα» των κοπαδιών γυροφέρουν (σαν οι γλάροι πίσω απ' τα καράβια) μην τύχει και γλυστρήσει κάνα πρόβατο στο γκρεμό, να ορμήσουν να το κατασπαράξουν.

Η σκληρή πάλη για την επιβίωση, που σφυραλάτησε μέσα στις άπειρες χιλιετηρίδες της προϊστορίας τα είδη, δίνοντάς τους συνάμα τη θαυμαστή ποικιλία στον πλανήτη μας, πλάθει και διαμορφώνει συνεχώς και σύμφωνα με τη θεμελιακή αναγκαιότητα ενός επίπονου επηρεασμού της φύσης πάνω στα όντα, την κληρονομική ουσία του ενόργανου κόσμου, που μέσα απ' το πρίσμα του ατέλειωτου χρόνου που κυλά, δεν μένει ποτέ σταθερή. Μας φαίνεται τέτοια γιατί τη βλέπουμε με το μάτι της στενής ανθρώπινης διάρκειας. Πράγματι η φύση είναι η μάνα της κληρονομικότητας. Το περιβάλλον. Η σκληρή πάλη, που αναγκαστικά κάνουν τα μεγάλα σαρκοβόρα μα και τα μικρά, τα όπλισε με ρωμαλέο κορμί και δυνατή κι άγρια ψυχή. Έδωσε στον απτό και το λιοντάρι τη σωματική δύναμη και το σθένος και τα 'κανε βασιλιάδες. Τα μη σαρκοβόρα, που δεν αντιμετωπίζουν παρόμοιες αντιξοότητες στον αγώνα αυτόν, είναι ως επί το πλείστον ανίσχυρα σωματικά και (περισσότερο) ψυχικά. Κατά παρόμοιο μάλιστα τρόπο μπορούμε να πούμε πως ο πολλαπλασιασμός των ειδών σχετίζεται, ίσως (βρισκόμενος σε αντίστροφη αναλογία με το σωματικό τους μέγεθος) με τους κινδύνους, που αντιμετωπίζει η επιβίωσή τους και τη σωματική τους μικρότητα: Όσο πιο ανίσχυρα - μικροσκοπικά - τα ζώα και τα φυτά τόσο και περισσότερους απογόνους τη φορά (και περισσότερες φορές στον κάθε τους κύκλο) δημιουργούν.

Στην Ήπειρο το ταξίδι είναι ένα συνεχές σφυροκόπημα αφηνιδιασμών: βουνά τρανά, δασωμένα, χαράδρες, κάμποι και γιαλοί. Τούτο ακριβώς είναι και το μυστικό της σπάνιας ομορφιάς. Η έντονη και εντυπωσιακή εναλλαγή του χώρου, η αδρή ποικιλία του. (Πίσω από κάθε λόφο, από κάθε στροφή κρύβεται κι ένας ολόκληρος κόσμος). Κι ο άνθρωπος που 'ναι πλασμένος για την αναζήτηση, νοιώθει να θέλγεται απ' τη γραφικότητα ενός τέτοιου κόσμου και να βρίσκει τον εαυτό του περισσότερο στα δύστροπα σκαμπανεβάσματα της γης - στα βουνά και τους λόφους της - παρά στην πλαδαρή πεδιάδα, τη γιομάτη νύστα, που δεν έχει να του προσφέρει (καθώς δεν του κρύβει) τίποτα.

Βρισκόμαστε στην κορυφή της Βίγλας: μπρος μας - κάτω από τα πόδια μας - ο καταπράσινος κάμπος της Κόνιτσας, ο φορτωμένος με πλούσιο, μελωμένο καρπό - ροδάκινο, πετροκέρασο και πεπόνι - και στις εσχατιές του - πέρα - στους πρόποδες του βουνού Γυμνάδι, η Κόνιτσα, που λιάζεται οκνά στο ζεστό πρωϊνό ήλιο του καλοκαιριού. Ο κάμπος τούτος είναι ευτυχημένος σα μικρό παιδί. Χρόνια και χρόνια με συντροφιά το Βοΐδομάτι και τον Αώο - τ' αδέρφια του - που κατεβαίνουν πάνου απ' τα ψηλά βουνά, χρόνια και χρόνια παίζουν τρελλά και κυνηγιούνται. Τρυπώνουν σαν φίδια θεόρατα πίσω απ' τους γήλοφους οι δυο τους, μες στα πυκνά κλαριά και τα βυθώματα. Καμώνεται αυτός πως δεν τους βλέπει, ψάχνει, καρδοκεί, ορμά να τους αδράξει δήθεν μα κάνοντάς του χίλια στριψίματα, χίλιες κόντες, του ξεγλιστρούν αυτοί με τα γλιτσιά τους σώματα και του ξεφεύγουνε και παν...

Στις παρυφές των τεράστιων κορφών, που τον πλαισιώνουν και τον προστατεύουν απ' τους ψυχρούς χειμερινούς αγέρηδες - της Γκαμήλας, του Μπουραζανίου και των λοιπών γειτονικών βουνών - τρυγύρω του, ο κάμπος τούτος έχει βιγλάτορες πιστούς - μάισο χωριά - που ζουν απ' τα χρυσά γεννήματα του: την Κλειδωνιά, τη Μελισσόπειτρα, τ' Αηδονοχώρι, το Μολυβδοσκεπάστο (με το αρχαίο μοναστήρι της Παναγιάς), το Μάζι.

Πίσω μας, οι μουντές κορφές του Τομάρου - στο βάθος - και του κοντινότερου Μπισκελιού, η Βελλά και τα δασώδη υψίπεδα του Πωγωνίου. Δεξιά μας, το βουνό της Γκαμήλας, πανύψηλο, πανικό, προβάλλει μπρος μας σα θηρίο - σχεδόν το πάνουμε - είναι έτοιμο, θαρρείς, να πέσει και να καταπλακώσει τον κόσμο! Θωρούμε με δέος τους φοβερούς του «πύργους» - τους «πύργους» του Πάπιγγο - κέρβερους που φύγανε το Ζαγόρι κολοσσιαίους ψηλά από τα κεφάλια μας, με το Πάπιγγο, τρυπωμένο - κάτω - στα πέτρινα σκέλια τους. Δίπλα σχεδόν, χάσκει θεόρατος και μεγαλοπρεπής, με τις θαυμαστές ορθοπλαγιές του, που διαβρώνοντας βαθειά ως τα έγκατά του τη σκληρή σάρκα του βουνού, φτάνουν μέχρι πέρα - το κεντρικό Ζαγόρι - ο Βίκος, το ξακουστό φαράγγι. Ακριβώς εδώ - στην έξοδό του - μέσα σε μια φύση μακαριστή, προικισμένη με μια σπάνια ομορφιά, βρίσκεται η παραδεισένια κοιλάδα του Βοΐδομάτι.

Κατεβαίνουμε στο δρόμο της Βίγλας (θωρούμε από 'δω, κατά βορρά - μακρυά - τη φιγούρα του Γράμμου, με τις κορφές της τυλιγμένες σ' άσπρα παχειά σύννεφα και παρακάτω τ' αρβανίτκα αγριοβούνια, (με τη Νεμέρτσικα και Λεσκοβίκι - κοντά μας), φτάνουμε στο Βοΐδομάτι. Μπρος μας, ο καταφορτωμένος κάμπος - στραπές δέντρων παρελαύνουν και παρελαύνουν -, η Κλειδωνιά. Φορτηγά πηγαινοέρχονται στα περβόλια να γεμίσουν ροδάκινο και πεπόνι και τραβούν για τις πόλεις. Η επιστήμη τα τελευταία χρόνια κάνει θαύματα: κατόρθωσε να αυξήσει τη γεωργική πα-

ραγωγή σε μεγάλα μέτρα. Το κατόρθωσε όμως, επεμβαίνοντας στους προαιώνιους ρυθμούς της φύσης. Της μάνας μας φύσης, που μόνη αυτή ξέρει πως να τρέφει και να προστατεύει σοφά τα παιδιά της. Δυστυχώς, εμείς παραμερίζοντας τη μάνα μας στο έργο της τούτο, προπημάσαμε τη μητριά μας...

Βρισκόμαστε κάτω απ' το μεγάλο πέτρινο γεφύρι της Κόνιτσας. Θαυμάζουμε το επιβλητικό του τόξο, που σηκώνεται τολμηρό, με πολλή μαστοριά, απ' τα ρείθρα του Αώου και στεργιώνει στο σπουδαίο έργο. Καμωμένο στα μέσα του 19ου αιώνα από τον πρωτομάστορα της Πυρσόγιαννης Γούσια Φρόνιζο, έδωσε ζωή στην πόλη τούτη και την περιοχή της, που τον καιρό εκείνο βρισκόταν σε ξεχωριστή εμπορική ακμή. Χρόνια και χρόνια, πράγματι, η Κόνιτσα ήταν το κέντρο μιας μεγάλης ζω-τιανής περιοχής και στο ξακουστό της στην Ήπειρο παζάρι συγκεντρώνονταν πλήθος απ' το Λεσκοβίκι, το Ζαγόρι κι απ' τη Μακεδονία ακόμη και τη Θεσσαλία, που πουλούσε τιςπραμάτειες σε ντόπιους και ξένους, που το επισκέπονταν. Ξακουστά ήταν και τα βυρσοδεψεία της Κόνιτσας και τα κτηνοτροφικά της προϊόντα. Ψηλά στα βουνά της, στους καταπράσινους βοσκοτόπους, έβοσκαν εκατοντάδες χιλιάδες κοπάδια γιδοπρόβατα, που έδιναν με τις πρώτες ύλες τους - δέρμα, μαλλί και γάλα - ζωή στην οικονομία του τόπου.

Το γεφύρι είναι παράγων πολυπισμού - τούτο ισχύει για προφανείς λόγους περισσότερο για τον παλιό καιρό - κι εδώ στην Ήπειρο, όπου οι κλεισούρες και τα ποτάμια ξεφυτρώνουν σε κάθε γωνιά του εδάφους, το χτίσιμο των γεφυριών, στα δύσβατα τούτα μέρη, ήταν θέμα επιβίωσης για τον ντόπιο πληθυσμό. Γι' αυτό ακριβώς στο χώρο τούτον έχουμε τα περισσότερα αλλά και τα ωραιότερα γεφύρια. Δημιουργικό πραγματικά έργο το γεφύρι του παλιού καιρού, ήταν από τα δυσκολότερα, με τα οποία καταπάνονταν οι μάστοροί μας. Με γη σαθρή, που δεν θεμελιώνονταν εύκολα (προκειμένου μάλιστα περι των πολύτοξων γεφυριών η στερέωση των θεμελίων ήταν μεγάλο κατόρθωμα), με χτίσιμο εξίσου δύσκολο, συνιστούσε το παραδοσιακό γεφύρι σπάνιο αρχιτεκτονικό άθλο. Ο πρωτομάστορας, που μόνος σήκωνε το βάρος όλων τούτων των ανηξοσιτήτων, το βάρος του σχεδίου και του χτισίματος του γεφυριού, έπρεπε πραγματικά να 'χει στόφα προικισμένου και σοφού ανθρώπου. Όμως αυτός ο τόπος, που έβγαλε πληθυσμούς ολόκληρους μαστόρων - μαστόρων, που γέμισαν με τα έργα τους τα Βαλκάνια και την Ελλάδα - έβγαλε και σπουδαίους πρωτομαστόρους. Μαστορομάνες μεγάλες ήταν στα παλιά χρόνια η Κόνιτσα και τα Τζουμέρκα. Πράγματι, αυτές οι δύο ηπειρωτικές περιοχές τροφοδοτούσαν τη χώρα μας με μαστόρους, που μάθαιναν την τέχνη τους και στους άλλους: στους Ρουμελιώτες, Μωραΐτες κ.λπ. Οι καλύτεροι Μωραΐτες μαστόροι - οι Λαγκαδιανοί - είχαν δασκάλους τους Ηπειρώτες. Μαστοροχώρια της Κόνιτσας ήταν η Βούρμπανη, η Πυρσόγιαννη, η Μόλιστα, η Φούρκα, η Καστάνιανη, το Κεράσοβο κ.λπ. Οργανωμένοι σε συνάφια, οι ξωμάχοι τούτοι των ορεινών μας οικισμών, γυρίζουν την Ελλάδα και το εξωτερικό, μιλώντας μάλιστα και συνθηματική μεταξύ τους γλώσσα, τα κουδαρίπκα. Γύριζαν στα ξένα, χτίζοντας σπίτια κι εκκλησίες, σχολεία και γεφύρια κι αποτυπώνοντας στην πέτρα με μεράκι και γνήσια, συχνά, τέχνη, αυθόρμητα κι ατόφια, τις πίκρες τους και τους καημούς, τις ελπίδες και τα κρυφά τους όνειρα. Με το απελέκτο αίσθημά τους - το γνήσιο - πελεκούσαν στις πόρτες, τα παράθυρα και τους καταπέτρινους τοίχους το κορμί της χολιασμένης πατρίδας.

Κοιτούμε, μπρος μας - απ' το γεφύρι - το φαράγγι του Αώου να ξανοίγεται α-

νάμεσα απ' τις φοβερές ορθοπλαγιές της Γκαμήλας και της Τραπεζίτσας - μεγαλοπρεπές, παραδεισένιο - και να χάνεται στις κατάπυκνες κλεισούρες του Δίστρατου και του Βρυσοχωρίου (Κονιτοχωρία κοντά στα σύνορα της Μακεδονίας), στο βάθος, μακριά. Θωρούμε κι αφουγκραζόμαστε από 'δω το τραχύ και θορυβώδες ρέμα του ποταμού, που διασχίζει ορμηκός τη χαράδρα από πάνω, τα βουνά του Ανατολικού Ζαγοριού και φτάνει - πειθήνιος - κάτω απ' το γεφύρι, κοντά μας, στην άκρη του κάμπου. Σε λίγο θα σμίξει με το Βοΐδομάτι και το Δρίνο στην Αλβανία, θα πλουτίσουν στα διάβα τους και μ' άλλες τρανές φλέβες νερών, θα θεριέψουν, θα ποτίσουν κάμπους και πόλεις παλιές (την Κλεισούρα, την Πρεμετή, το Σελένιτσε, το Τεπελένι) θα κρατήσουν και θα*κρατήσουν σφιχτά κοντά τους. Κατόπιν, θα τραβήξουν - ένα κορμί - προς την κοντινή θάλασσα.

Μια χλωρίδα και μια πανίδα καταπληκτική κοσμούν τις καταπράσινες πλαγιές του φυσικού τούτου ντοκουμέντου - του σπάνιου - ως τα ψηλά βουνά, πάνω, της Βωβούσας (Ζαγοροχώρι κοντά στο Μέτισσοβο), ένας βίοτοπος πολύτιμος, που πρέπει να προστατευθεί πάση θυσία. Στα δάση του, τα σκαρφαλωμένα στις πανύψηλες κλιπείς του, τα γιομάτα μαυρόπευκο, ρόμπολο κι οξιά, ζουν αγριοκάτσικα κι αρκούδες, ζαρκάδια, λύκοι και αγριόγατες. Πραγματικός θρίαμβος της φύσης, μια περιοχική αμόλυπτη, που, θαρρείς, πετάχτηκε τώρα δα από τη ζεστή μήτρα της γης. Πανίδα και χλωρίδα σοφά ταιριασμένες, δάση, κορφές και βρυκηθμοί αγριμιών, μυγκρίσματα, κρωξίματα και φλοίσβοι και φύλλων θροΐσμοί, βουητά και βρυσομάνες, μια φαντασμαγορία και μια μουσική, που μόνο τ' άγιο ένστικτο τ' ουρανού μπορεί να δημιουργήσει.

Βλέπουμε δεξιά, στο βάθος στο φαράγγι - σαν αετοφωλιά - γραπωμένο σ' ένα θεόρατο βράχο, το μοναστήρι του Στομίου κι απάνω, στα ύψη, στην κορφή του βουνού - κορώνα - τη γρανιτένια μύτη της Γκαμήλας, σε 2.500 μέτρα υψόμετρο, να βιγλίζει, σα Δίας, τον ορίζοντα. Δεν είναι πολλά σ' ολόκληρη την Ευρώπη μέρη παρόμοιου φυσικού κάλλους και σωστά έπραξε η Πολιτεία, που χαρακτήρισε την προικισμένη τούτη γωνιά της Ηπείρου «Εθνικό Δρυμό». Μέσα στον παράξενο κόσμο μας, το διαρθρωμένο κατά τρόπο ανεπιθύμητο από τους πάντες, (που, παρατάυτα, τον δεχόμαστε - δίκην θεϊκού κλήρου - χωρίς σχεδόν αντίσταση), περιοχές σαν την παραπάνω - στους χρόνους της παγερής τεχνοκρατίας μας - δεν είναι απλώς καταφύγια ζωής μα κάτι τραγικότερο: μέσα στο σπίτι της, καταφύγια της (ίδιαις της) φύσης.

Μπαίνουμε στην Κόνιτσα. Σπίτια καινούργια και παλιά - ανάκατα - μπουκαρήδες, που καπνίζουν, φράχτες κι αυλές με δέντρα και λουλούδια, ξωμάκοι, ένας κόκορας μας καλωσορίζει σε μια πόρτα. Φτάνουμε στο κέντρο. Βαθύσκιωτα πλατάνια, μαγαζιά, κόσμος. Παζάρι σήμερα στην Κόνιτσα και κατέβηκαν τα χωριά απ' το Σμόλικα, το Γράμμο και το Μπουραζάνι να ψωνίσουν. Μας κάνει εντύπωση στην αγορά η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, που προσπαθούν να διαδώσουν τα δημόσια κτίρια της Κόνιτσας. Στέγες όμορφες, στρωμένες με βουνίσιες σταχτιές πλάκες της περιοχής, τοίχοι ολοπέτρινοι, συχνασιά και καμάρες και γραφικά σιδερόπλεχτα παράθυρα. Παράδειγμα ενός μέτρου, που μπορεί να μας οδηγήσει στο ν' αποκτήσουμε και στη χώρα μας ένα ύφος στο σχέδιο του χτισίματος, (όχι το ίδιο μα) στηριζόμενο στις ζεστές φόρμες του παρελθόντος, στις απόψεις σαν τη φύση κι αβίαστες μορφές, που επεκράτησαν αιώνες στον τόπο τούτο, δίνοντας υπόσταση και ζωή στο σπίτι, στο γεφύρι, στην εκκλησία.

πενήντα περίπου χιλιομέτρων - το βουνό, που συντροφεύει τα Γιάννινα - ήταν κάποτε πυκνά δασωμένο. Δάση μεγάλα σκέπαζαν τις τεράστιες πλαγιές του, δάση με δρεις, ελάπα και καστανιές, καταλύματα φυσικά των θηρίων και των αγριμιών της πλούσιας τότε ηπειρωτικής πανίδας. Οι Τούρκοι όμως, επειδή είχαν γεμίσει κλέφτικα λημέρια, τους έβαλαν φωτιά και τα ρήμαξαν. Η λέξη εξάλλου «Μισοκέλ» σλαβικά σημαίνει «αρκουδοφωλιά». Και αρκουδοφωλιές μόνο στα ισκιωμένα, πυκνά δάση των βουνών συναντούμε. Μαρτυρία τούτη πικρή και τεκμήριο του ολοζώντανου και πανέμορφου κάποτε βουνού. Τώρα στο μεγαλύτερό του μέρος στέκεται πανύψηλο και φαλακρό, σαν πελώριο ιστορικού θηρίου κεφάλι, που το 'χει ρημάξει κυριολεκτικά η κασίδα. Κι όμως από 'κείνη την τρανή συμφορά, που το σημάδεψε, πολλά θα μπορούσαν να ξαναγίνουν γι'α να πρασινίσει.

Φεύγουμε από τα κράσπεδα του Μισοικελιού, τραβάμε προς βορράν, προς την Βελλά. Να, δεξιά μας κιάλας η Γκραμπάλα, στην κορφή της οποίας ο στρατός μας, κατά τον πόλεμο του σαράντα είχε αντάξει σφοδρότατη άμυνα, συντρίβοντας τις πάνοπλες στραπές του Μουσολίνι. Η μεραρχία «Φερράρα» τότε, καθώς κι η τεθωρακισμένη μεραρχία, που προσπάθησε να «σπάσει» το Καλπάκι, υπέστησαν από την άμυνά μας πραγματικά σφοδρή ήττα. Η απόκρουση τούτη των Ιταλών καθώς και η πανωλεθρία τους - κατά το ίδιο χρονικό διάστημα - ψηλά στη φούρκα του Σμόλικα, υπήρξαν η πρώτη νίκη της Ελλάδος, η πρώτη νίκη τη απειλούμενης από τον Άξονα Ευρώπης κι έπαιξαν οπωσδήποτε το θετικό τους ρόλο στην πορεία του πολέμου: εμπύκωσαν τη μουδιασμένη Ευρώπη κι έδωσαν κουράγιο στους λαούς της ν' ανασυνταχθούν και να ξεκινήσουν πιο τελεσφόρον αγώνα εναντίον των Γερμανών και των συμμάχων τους ψηλά στα βουνά και στα πεδία των μαχών. Η δύναμη του ανθρώπου δε βρίσκεται στα πράγματα που έχει παρά στο βάθος του, μέσα του. Η μικρή Ελλάδα συνέτριψε τότε έναν πραγματικό Γολιάθ. Τον συνέτριψε γιατί είχε επίγνωση του δίκιου της και τούτο την έκανε παντοδύναμη.

Στο Καλπάκι, στην κορφή ενός επιβλητικού λόφου, θωρούμε το μπρούτζινο ανδριάντα του Στραπώτη-Φρουρού του πολέμου. Απέναντί μας, ως πέρα τον Κασιδιάρη - το κατάφυτο από δάση βουνό - που μας κλείνει το δυτικό ορίζοντα, και μέχρι πάνω τη Νεμέρτσικα, κατά το βορρά, απλώνεται το Πωγώνι με τα χωριά του, τα χωριά του τα τρυπωμένα μέσα στις λαγκάδες και τα ριζά των ηπειρωτικών τούτων βουνών, στις ράχες και τα καμποτόπια. Κοντά στο Καλπάκι βρίσκεται και η μονή της Βελλάς. Χτισμένη πριν από το 1700 κατά πάσα πιθανότητα, δίπλα στα ερείπια την βυζαντινής πόλης Βελλά, που ήκμασεν ως έδρα επισκοπική κατά τον 13ο αιώνα, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, τόσο για τις ζωγραφίες των Ελλήνων φιλοσόφων και τις άλλες αγιογραφίες στο εσωτερικό του ναού, όσο και σαν αρχιτεκτόνημα. Παρατηρούμε τις φιγούρες και τις σοβαρές όψεις των φιλοσόφων, τις φπαγμένες σύμφωνα με τα δεδομένα της βυζαντινής τέχνης, τη συγκρατημένη γραμμή τους, τα πλούσια χρώματα, τις πτυχώσεις των ρούκων...

Η βυζαντινή τέχνη, κράμα επηρεασμών ριζικά διαφορετικών βάσεων - περσικών, συριακών και περισσότερο ελληνικών - και με τους περιορισμούς, που το καινούργιο πνεύμα, που την ενέπνευσε - το χριστιανικό - της επέβαλε, τόσο στην φόρμα όσο και στο περιεχόμενο, κατόρθωσε, παραταύτα, σχετικά γρήγορα όχι μόνο να δημιουργήσει δικό της ξεχωριστό ύφος μα και να φτάσει συγχρόνως στα ύψιστα επίπεδα της παγκόσμιας ζωγραφικής τέχνης, δημιουργώντας κορυφαία μεγαλοουργήματα του πολιτισμού. Οι 13ος και 14ος αιώνες ήταν η εποχή της δημιουργι-

Με σφριγηλό εμπόριο, σπουδαίες σχολές και σπουδαίους και σοφούς δασκάλους, όπως τον Κοσμά το Θεσπρωτό, το Γ.Μόστρα κ.ά., συμμετείχε και τούτη στη μεγάλη άνθηση - πολιτισμική και οικονομική - της Ηπείρου, που έκανε στους χρόνους της δουλείας την άγονη αυτή περιοχή την πλέον γόνιμη και καρποφόρα του ελληνισμού στις επιστήμες, την παιδεία και τα πλούτη. Να, το σπίτι της Χάρκως (της μάνας του Αλή-Πασά), που υψώνεται επιβλητικό σαν πύργος και δεσπόζει ακόμη στην κορυφή της Κόνιτσας. Το αρχοντικό του Χουσεΐν Μπέη - πιο κάτω - πνιγμένο στους κισσούς, το τζαμί του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, στην άκρη της πόλης. Ένας κόσμος σκυθρωπός και σιωπηλός, ένας κόσμος, που κρύβει, πράγματι, μέσα του πυκνότητα ζωής, φορτώματα πόνου, πίκρα συσσωρευμένα, εξάρσεις, άγος. Ένας κόσμος χθεσινός και σημερινός...